

УДК 811.161.2:81'373.46

DOI: 10.32342/2523-4463-2019-2-18-21

Л.М. ТОМІЛЕНКО,
*кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу лінгвістики
Українського мовно-інформаційного фонду НАН України (м. Київ)*

РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕРЕКЛАДНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ 1918–1933 РОКІВ (на прикладі іменників)

У статті розглянуто іменникову релігійну лексику, зафіксовану в російсько-українських перекладних словниках 1918–1933 рр. («Словник московсько-український» (1918) В. Дубровського, «Російсько-український словник» (1918) С. Іваницького та Ф. Шумлянського, «Російсько-український словник» (1924–1933) за ред. А. Кримського та С. Єфремова). Усі названі лексикографічні праці за часів незалежності було перевидано й оцифровано. З'явилося також чимало лінгвістичних розвідок, присвячених так званим репресованим словникам. Хоча комплексного аналізу лексики, зафіксованої в російсько-українських джерелах початку ХХ ст., ще не було зроблено.

Невід'ємною частиною реєстрів загальномовних словників є лексика релігійної царини. Попри кардинальні зміни в житті країни, спричинені революційними подіями, російсько-українські перекладні джерела 1918–1933 рр. ще фіксують у своїх реєстрах суттєву кількість такої лексики. Загалом у трьох згаданих словниках нараховується майже півтори тисячі слів-іменників на позначення релігійних найменувань. Переважна їх частина добре відома дотепер. Однак наявні й лексеми, відсутні в сучасній мовній практиці й словниках української мови післяреволюційної доби. Найбільше відмінних назв міститься в «Російсько-українському словнику» за ред. А. Кримського та С. Єфремова.

Ключові слова: релігійна лексика, іменники, російсько-український перекладний словник, загальномовний словник.

В статье рассмотрена религиозная лексика (имена существительные), зафиксированная в «Словаре московско-украинском» (1918) В. Дубровского, «Русско-украинском словаре» (1918) С. Иваницкого и Ф. Шумлянського, «Русско-украинском словаре» (1924–1933) под ред. А. Крымского и С. Ефремова. Проведен ее комплексный анализ. В частности, выделены основные тематические группы сакральных лексем, отобранные и исследованы единицы, отсутствующие в новых общезыковых словарях. Выполнен сравнительный анализ с наименованиями, представленными в современных источниках.

Ключевые слова: религиозная лексика, имена существительные, русско-украинский переводной словарь, общезыковой словарь.

Віра й релігія – невід'ємні складники людського суспільства від самого початку його зародження. І політеїзм, і монотеїзм ґрунтуються на вірі людини в надприродні, вищі сили. З розвитком релігійних знань, напрямів, течій і т. ін. формується й лексикон цієї сфери життя. З'являються наукові розвідки, різноманітні довідники, енциклопедії, словники тощо, присвячені вивченню й унормуванню одиниць релігійної царини. Починаючи з 90-х років, відроджується інтерес до релігійної лексики серед українських науковців, зокрема й мовознавців. Питання історичного розвитку одиниць релігійної царини висвітлюють дослідження В. Німчука, Н. Пуряєвої, Ю. Осінчука та ін. У художніх творах сакральні лексеми досліджували Н. Піддубна, Ю. Браїлко, Д. Гурська, О. Ципердюк та багато ін.

«Оскільки релігійна лексика – один із найдавніших невід’ємних складників лексико-семантичної системи української мови, що розвивається за загальними законами й тенденціями, її вивчення уможливує розкриття важливих механізмів вербалізації релігійної картини світу українців, їхньої ментальності», – зазначає Н. Піддубна [6, с. 130].

Великі тлумачні й перекладні словники різних часових періодів, що вміщують переважну кількість слів загального вжитку, найпоширенішу галузеву, діалектну, професійну тощо лексику, фіксують у своїх реєстрах і значну частину одиниць релігійної царини. Особливості подання й опрацювання релігійної лексики в лексикографічних джерелах описано в розвідках Н. Піддубної (на матеріалі переважно тлумачних словників різних часових періодів) [1], А. Ковтун (у сучасній українській мові) [2], О. Ковтунець (на матеріалі сучасних тлумачних словників) [3], О. Мирончука (на матеріалі «Словника української мови» в 11 томах [4], І. Ренчки (на матеріалі сучасних тлумачних і перекладних словників та «Словника української мови» в 11 томах) [5] та ін.

У цій статті розглянемо особливості представлення сакральних лексем (українських реєстрових частин) у трьох відомих російсько-українських перекладних джерелах початку ХХ ст.: «Словнику московсько-українському» (1918 р.) В. Дубровського (далі – СМУ), «Російсько-українському словнику» у 2 томах (1918 р.) С. Іваницького та Ф. Шумлянського (далі – РУС-18) й «Російсько-українському словнику» в 4 томах (1924–1933 рр.) за редакцією А. Кримського і С. Єфремова (далі – РУС-24–33), четвертий том якого, на жаль, не знайдено дотепер. Для порівняння в разі потреби залучатимемо й «Словарь української мови» в 4 томах (1907–1909 рр.) Б. Грінченка.

Усі названі словники за часів незалежності було оцифровано й перевидано, що свідчить про значний інтерес сучасників до лексикографічної спадщини минулого (зокрема до заборонених або мало згадуваних у радянські часи праць). Останніми роками з’явилося також чимало лінгвістичних розвідок, присвячених «репресованим» словникам. Однак комплексного аналізу лексики, зафіксованої в них, ще не було зроблено.

Завдяки електронним лексикографічним системам, створеним на основі оцифрованих копій згаданих вище словників початку ХХ ст., отримано весь реєстр українських слів. Опис будови й функціоналу цих систем міститься в уже раніше опублікованих статтях у співавторстві з О. Рабульцем. Додатково створено іменникову базу реєстрів, що має широкі можливості (рис. 1). Вона, зокрема, дозволяє дібрати: 1) усі реєстрові іменники трьох словників (СМУ, РУС-18, РУС-24–33) + реєстр «Словаря української мови» Б. Грінченка; 2) перетини реєстрів усіх словників; 3) спільну іменникову лексику трьох або двох словників; 4) лексику, яка міститься лише у якомусь одному джерелі; 5) слова за морфемами тощо.

Саме за допомогою іменникової бази реєстрів було дібрано всю релігійну лексику для цього дослідження. На рис.1. можна побачити фрагмент вибірки «Перетини реєстрів» (4). Перша колонка – усі іменники, що містяться в РУС-24–33 (InKE), друга – у СМУ (InDubr), третя – у РУС-18 (InlvSh), четверта – весь реєстр «Словаря української мови» Б. Грінченка (InHrinch).

Отже, **мета статті** – дослідити особливості подання іменникової релігійної лексики в російсько-українських перекладних словниках початку ХХ ст. Поставлена мета передбачає розв’язання таких основних завдань: підрахувати кількість слів-іменників на позначення релігійних понять в аналізованих джерелах; виділити основні тематичні групи релігійної лексики; порівняти дібрані одиниці з тими, що містяться в сучасних словниках.

Попри кардинальні зміни в житті країни, спричинені революційними подіями, переходом до абсолютно нового – радянського – життя перекладні російсько-українські словники 1918–1933 рр. ще фіксують у своїх реєстрах суттєву кількість релігійної лексики. Загалом у трьох словниках (СМУ, РУС-18 і РУС-24–33) нараховується майже півтори тисячі слів-іменників на позначення понять релігійної царини. Як різні за обсягом і часом укладання вони містять у своєму складі неоднакову кількість слів. За нашими підрахунками, разом у всіх джерелах нараховується майже 200 спільних іменників – релігійних найменувань. У СМУ і РУС-18 (без РУС-24–33) – приблизно 12 одиниць, у СМУ і РУС-24–33 (без РУС-18) – понад 50 назв, а в РУС-18 і РУС-24–33 (без СМУ) – більше 150 найменувань. Є також релігійні назви, що містяться лише в якомусь одному зі словників. Найбільше унікальної лексики містить РУС-24–33 – приблизно 700 одиниць. Значно менше РУС-18 – понад 150 іменників. Незначну кількість (не більше 50) відмінних назв зафіксовано в СМУ.

word	InKE	InDubr	InlvSh	InHrinch
вважання	+	-	-	-
вваління	+	-	-	-
Введення	+	-	+	-
ввезення	+	-	-	-
ввергання	+	-	-	-
ввертання	+	-	-	-
ввертіння	+	-	-	-
ввивання	-	-	+	-
ввижання	-	+	-	-
ввід	+	-	+	-
ввіз	-	-	+	-
ввірчування	+	-	-	-
ввіткнуття	+	-	-	-
ввічливість	+	+	+	-
вводи́ни	+	+	+	-
ввозіння	+	-	-	-
вволікання	+	-	-	-
ввоління	+	-	-	-
вволювання	+	-	-	-
вволяння	+	-	-	-
вгадливість	-	-	+	-
вгадування	-	-	+	-
вгамова	-	+	-	-

Рис. 1. Іменникова база реєстрів. Вибірка «Перетин реєстрів (4)»

Зауважимо, що добір спільної релігійної лексики в словниках виявився досить непростим завданням, оскільки чимало назв мають різне написання. Пор.: *анакхтема* (усі словники) і *анатема* (СМУ, РУС-24–33); *архирей* (СМУ, РУС-18), *архиєрей* (РУС-18) і *архірей* (РУС-24–33); *безгрішшя* (СМУ, РУС-24–33), *безгрішша* (РУС-18); *біскуп* (РУС-18, РУС-24–33) і *бискуп* (СМУ); *идол* (РУС-18, РУС-24–33), *иділ* (РУС-18) й *ідол* (РУС-24–33); *єрарх*, *єрей* (РУС-18) та *ієрарх*, *ієрей* (РУС-24–33); *монах* (РУС-18, РУС-24–33) і *манах* (РУС-24–33); *причасник* / *причасниця* (РУС-18, РУС-24–33) і *причастник* / *причастниця* (СМУ); *священик* (СМУ, РУС-24–33) і *с(ь)вященик* (РУС-18) і т. ін.

Трапляються навіть різнобій в написанні того самого слова в різних словникових статтях однієї лексикографічної праці. Наприклад: *Пречисник* у статті «праздник» і *Пречис(т)ник* у статті «нерукотворённый, нерукотворный» (РУС-18), *псалмист* у статті «псалмопевец» і *псальміст* у статті «песнопевец» (РУС-24–33). Крім цього, не потрібно забувати, що четвертий том РУС-24–33, який міг би також містити якусь частину спільних одиниць, утрачено.

На відміну від багатьох інших груп лексики, переважна частина релігійних назв, зафіксованих у досліджуваних словниках, добре відома дотепер. Імовірно, тому що за радянських часів їх практично не замінювали іншими відповідниками. Релігійні лексеми або не вводили до реєстрів, або ж вибірково подавали з обмежувальними ремарками й заідеологізованими (атеїстичними) дефініціями в тлумачних словниках (прикладом може бути академічний «Словник української мови» в 11 томах), оскільки «однією з передумов поступу радянського суспільства до комуністичного майбутнього було викорінення релігійних вірувань із свідомості мас» [5 с. 147]. До того ж це був лише початок радянської епохи. Крім названих причин, за спостереженням Н. Піддубної, традиційно релігійну лексику вважають однією з найстабільніших, а релігійний стиль одним із найконсервативніших у плані змін і взаємодії з іншими стилями [6, с. 135].

Отже, більшість уживаних і нині іменників, частина яких має незначні відмінності в написанні, входить до таких кількісно найширших тематичних груп:

- 1) назви на позначення осіб. У цій групі можна виділити кілька підгруп:

– найменування священнослужителів відповідно до їхніх посад, звань і т. ін.: *владика*¹, *настоятель*, *патріярх* (*патріярха*) і *патріарх* (РУС-18), *протодиякон*, *протоєрей* і *протоієрей* (РУС-24–33), *чернець* / *черниця* тощо;

– назви людей як сповідувачів якоїсь віри: *буддист* і *буддїєць* (РУС-24–33), *католик* (РУС-18, РУС-24–33) і *кателик* (СМУ, вульг. РУС-24–33), *католичка* (РУС-18, РУС-24–33) і *кателичка* (СМУ, вульг. РУС-24–33), *лютеранин* (РУС-18, РУС-24–33) / *лютеранка* (РУС-24–33), *одновірець*, *християнин* (РУС-18) / *християнка* (РУС-18) тощо;

– найменування людей, які дотримуються встановлених релігійних догм, правил і т. ін.: *говільник* / *говільниця*, *покутник* / *покутниця*, *праведник* / *праведниця*, *прочанин* / *прочанка*, *сповідник*, *старовір* / *старовірка* (СМУ, РУС-18) тощо;

– назви атеїстів і грішних, нечестивих осіб: *атеїст* (РУС-18, РУС-24–33), *безбожник* / *безбожниця* (РУС-24–33), *безвірник* / *безвірниця* (РУС-24–33), *віровідступник* / *віровідступниця* (РУС-24–33), *грішник* / *грішниця* тощо.

2) назви сакральних, церковних предметів: *божник* (*божниця*), *кадило*, *панікадило* (РУС-24–33), *плащаниця*, *трикирій* (РУС-18) і т. ін.;

3) назви богослужбових книг: *Біблія* (РУС-18, РУС-24–33), *Коран* (РУС-24–33), *молитвослов* (РУС-24–33), *молитовник*, *псалтир* та ін.;

4) назви релігійних свят: *Благовіщення*, *Богоявлення* (РУС-18), *Введення* (*Уведення*), *Великдень*, *Пантелеймона* (РУС-18), *Петра* (РУС-24–33), *Стрітення* (РУС-18) тощо;

5) назви церковних обрядів, таїнств, дій: *миропомазання* (РУС-18, РУС-24–33), *постриг*, *сповідь*, *хрестини*, *хрещення* та ін.;

6) назви вищих істот: *Бог*, *богиня*, *Господь*, *янгол* і *ангел* (РУС-24–33); а також різні найменування Ісуса Христа: *Спас* (РУС-18, РУС-24–33), *Спаситель* (РУС-18, РУС-24–33), *Христос* (РУС-18);

7) назви релігійних споруд: *дзвіниця*, *каплиця*, *монастир(ь)*, *синагога* (СМУ) і *синагога* (РУС-18), *церква* тощо;

8) назви одягу священнослужителів: *камилавка* (РУС-24–33) і *комилавка* (РУС-18), *підкапок*, *підрясник* та ін.;

9) назви релігійних напрямів, течій, учень, вірувань і т. ін.: *буддизм* (РУС-24–33), *гомїлетика* (РУС-24–33), *друїдизм* (РУС-24–33), *іслам* (РУС-24–33) й *іслам* (РУС-18), *ісламізм* (РУС-24–33), *кальвінізм* (РУС-24–33), *католицизм* (РУС-18, РУС-24–33) і *католицизм* (СМУ) тощо;

10) назви місць перебування душ померлих: *геєна* (РУС-18, РУС-24–33), *пекло*, *рай*, *тартар* (РУС-18), *чистилище* (РУС-18).

Отже, значна кількість релігійної лексики, що міститься в перекладних словниках початку ХХ ст. (як спільної, так і відмінної), відома дотепер і є в реєстрах сучасних загальнономовних словників. Деякі слова відрізняються лише написанням. Однак наявні й лексеми, відсутні в сучасній мовній практиці й лексикографічних працях української мови післяреволюційної доби. Здебільшого вони, як зазначалося вище, містяться в РУС-24–33. І хоча згідно з дослідженням Ю. Поздрань джерела релігійного змісту займають у РУС-24–33 всього лише 0,83 % [7, с. 55], загалом у ньому нараховується не менше тисячі сакральних одиниць (і це тільки іменники).

Особливо цікавими для наукового вивчення є українські реєстрові слова (маловідомі, рідковживані, невідомі), не зафіксовані в сучасних словниках. Тому зупинимось на них докладніше. Перед описом доречно зауважити, що для порівняння не беремо до уваги наявність слова в так званому клоні – лексикографічній праці, розміщеній в Інтернет-мережі, яка повністю або значною мірою відтворює реєстр словників початку ХХ ст.

Згідно з проаналізованим матеріалом, у досліджуваних лексиконах зафіксовано чимало пов'язаних із вірою абстрактних іменників (переважно складних найменувань-комполітів) на *-ств(о)*, що в сучасних лексикографічних джерелах мають інші відповідники або відсутні взагалі. Наприклад, у всіх працях наявне слово *маловірство* (у сучасних словниках – *маловір'я*). Хоча названий іменник не введено до реєстрів нових загальнономовних словників, проте є чимало контекстів у релігійних джерелах і художніх творах, які підтверджують його використання донині. Як синонім у цьому значенні подано слово

¹ Назви, які зафіксовано в усіх аналізованих словниках, подаємо без зазначення джерел.

недовірство (СМУ і РУС-24–33), що вже є менш уживаним. У трьох розглянутих словниках також наявне маловідоме й малопоширене слово *правовірство*. Лише в РУС-24–33 є його сучасний відповідник *правовірність*.

В аналізованих джерелах трапляється й іменникова лексика, що означає поклоніння кому-, чому-небудь, ушанування чогось. Подібні слова тепер теж мають інші відповідники або вживаним є лише якийсь один із синонімічних варіантів. Скажімо, досить поширеними в розглянутому матеріалі є складні іменники з другою частиною *-хвальство* (замість *-поклонство*).

Відома лексема *вогнепоклонство* в РУС-18 має відповідник *вогнехвальство* (РУС-24–33 – *огнехвальство*). Цікаво, що на позначення особи, яка поклоняється вогню, у РУС-18 подано два відповідники – *вогнехвалець* і *вогнепоклонник*, у РУС-24–33 – *огнепоклонець* й *огнехвалець*. А ось СМУ фіксує лише один відповідник – *вогнехвалець*. Іменник *вогнехвальство* тут узагалі відсутній.

Сучасні назви *ідолопоклонство* (*идолопоклонство* – РУС-18) й *ідоловірство* (РУС-24–33) в аналізованих словниках мають ще й такі невідомі еквіваленти: *боввохвальство* (СМУ, РУС-18), (*уст.*) *болвохвальство* (РУС-24–33), *ідольство* (РУС-24–33) і *идольство* (РУС-18), *ідолянство* (РУС-24–33), *ідолохвальство* (РУС-24–33).

В усіх працях зафіксовано не поширені нині й відсутні в сучасних джерелах синонімічні назви до відомих іменників *іконоборець*, *іконоборство* (ці слова є і в РУС-24–33) – *образоборець*, *образоборство*.

Крім розглянутих (переважно складних) абстрактних назв на *-ств(о)*, у РУС-24–33 подано й прості іменники, яких немає в реєстрах сучасних словників. Вони майже не трапляються і в текстах новітнього періоду: *дервішівство* (від *дервіш*), *імамство* (від *імам*), *кальвінство* (як синонім до *кальвінізм*), *мохамеданство* (як синонім до *іслам*, *мусульманство*).

Варто зауважити, що для лексики релігійної царини (як і інших галузей) у РУС-24–33 характерне розрізнення за значенням іменників на *-ств(о)* і *-нн(я)*. Наприклад: *капелянство* (на позначення звання капелана) і *капелянування* (виконання обов'язків капелана). Так само загальновідоме слово *митрополитство* в РУС-24–33 вживається лише зі значенням «сан митрополита», перебування ж у цьому сані має не фіксований зараз відповідник *митрополитування*. Подібно лексикографовано лексеми *настоятельство* і *настоятельство* та ін. Однак іменники *пастирство* (*пастиркування*), *пасторство* (*пасторування*) подано без поділу на значення (в одній статті).

Незважаючи на превалювання абстрактних іменників, трапляються в досліджуваному матеріалі й конкретні назви, невідомі чи рідковживані нині. Наприклад, російське слово «поручь (поручи)», що вживається на позначення наруківників у священика, в усіх словниках початку ХХ ст. перекладено як *нараквиця* (*нараквиці*). Натомість сучасні словники, а також СУМ-11 фіксують спільну з російською назву – *поручі*.

У всіх трьох словниках зафіксовано добре відомі дотепер найменування представників однієї з християнських течій (католицизму) – *католик* (*кателик*) і *католичка* (*кателичка*). На позначення ж православних вірян лише в РУС-24–33 подано іменник *православник* (і тільки ч. р.), який міститься й у «Словарі української мови» Б. Грінченка. У РУС-18 російське слово «православный» перекладено як *православний*, *благочестивий*, *правоздатний*. А ось СМУ подає тільки один відповідник – *благочестивий*. У РУС-24–33 це слово вже марковане як застаріле.

В аналізованих працях спостерігається різнобічність і в написанні складних слів із першими частинами *пів-*, *багато-* (які закріпилися в українській мові) та *полу-*, *много-* (що є характерними для російської мови). Пор.: *півбог* (СМУ, РУС-24–33) і *полубог* (СМУ), *багатобожжя*, *багатобожник* (РУС-24–33) і *многобожжя* (РУС-18), *многобожжя* (СМУ), *многобожник* (РУС-18). На сучасному етапі складник *много-* (як варіант *багато-*) залишається досить уживаним у математичній термінології.

Упадає в око велика кількість складних слів у РУС-24–33 з першою частиною *бого-*, що відсутні у двох інших словниках. Більшість із них не потрапила й до реєстрів сучасних загальномовних лексикографічних праць. Однак чимало одиниць можемо побачити в релігійних текстах: *богоборник* (є і сучасний відповідник *богоборець*), *боговгодник* / *боговгодниця*, *боговидець*, *богоглаголання* (і *богоповідання*), *богодавець*, *богознавство*, *боголюб* (і *боголюбець*), *боголюбство*, *богомілка*, *богомудрість*, *богоненавидник*, *богонос* (і *богоносець*), *богопізнання*, *богопошана*, *богоприїмець* (*богоприїмник*), *богословія* (і *богослів'я*),

богохвалець, богохваління, богохваля, богохула (і богохульба, богозневага), богошановник / богошановниця, богошанування, богоява.

У цьому ж словнику міститься чимало складних слів із першою частиною *іконо-* (переважно на позначення осіб), серед яких є й відсутні в сучасних джерелах: *іконолюб (іконолюбєць), ікононосець, іконописниця, іконопоклонець (іконохвалець), іконопоклонка (іконохвальниця), іконо(по)шановник / іконо(по)шановниця* тощо; *лже-*: *лжевіра (лжевірство, лжевір'я), лжевірець, лжеєпископ, лжемесія (лжехрист)* та ін.

У РУС-24–33 зафіксовано також низку складних слів із препозитивною частиною *перво-*, що сьогодні вживається паралельно з *першо-* (а в деяких випадках витісняється нею): *первомученик / первомучениця, первосвяtitель, первосвяtitельство, первосвященник, первосвященство*. Подано в реєстрі й рідкісні тепер іменники *первомолитва, первомоління*.

Отже, релігійні лексеми посідають помітне місце в російсько-українських перекладних словниках початку ХХ ст. Переважна їх частина зафіксована в сучасних загальномовних лексикографічних працях, добре відома й уживана дотепер. Однак є низка слів, які вийшли з ужитку, мають інші словотвірні афікси, правописні відмінності тощо. Подано й чимало іменників-комполітів, що залишилися поза реєстрами лексикографічних джерел новітнього періоду. У перспективі плануємо дослідити решту галузевої й загальноживаної іменникової лексики в розглянутих словниках і порівняти її із сучасними відповідниками.

Список використаної літератури

1. Піддубна Н.В. Репрезентація релігійної лексики в українських лексикографічних джерелах / Н.В. Піддубна // Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium: сб. науч. материалов / под ред. И.Л. Копылова. – Минск: Четыре четверти, 2017. – С. 244–249.
2. Ковтун А.А. Лексикографічне опрацювання церковно-релігійної лексики в сучасній українській мові / А.А. Ковтун // Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. – 2014. – Вип. 4 (76). – С. 191–199.
3. Ковтунець О.С. Прийоми лексикографічної актуалізації релігійної лексики / О.С. Ковтунець // Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс. – 2016. – Вип. 769. – С. 3–7.
4. Мирончук О. Відображення назв чинів святості в «Словнику української мови» в 11 томах / О. Мирончук // Лексикографічний бюлетень. – 2009. – Вип. 18. – С. 158–168.
5. Ренчка І.Є. Семантичні та оцінні модифікації тлумаченні релігійної лексики в сучасних словниках української мови / І.Є. Ренчка // Мова: класичне – модерне – постмодерне. – 2016. – Вип. 2. – С. 145–162.
6. Піддубна Н.В. Динамічні явища у складі релігійної лексики кінця ХХ – поч. ХХІ ст. / Н.В. Піддубна // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – 2017. – № 11. – Вип. 23 (2). – С. 129–138.
7. Поздрань Ю. Джерела «Російсько-українського словника» за редакцією А.Ю. Кримського, С.О. Єфремова у контексті його дескриптивності / Ю. Поздрань // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – 2015. – Вип. 24. – С. 50–57.

RELIGIOUS VOCABULARY IN THE UKRAINIAN BILINGUAL LEXICOGRAPHY FROM 1918 TO 1933 (a case study of nouns)

Liudmyla M. Tomilenko, Ukrainian Lingua-Information Fund, NAS of Ukraine.

E-mail: tomilenko@i.ua

DOI: 10.32342/2523-4463-2019-2-18-21

Key words: religious vocabulary, nouns, Russian-Ukrainian bilingual dictionary, common dictionary.

The main subject of the article introduces the religious language observed in the Russian-Ukrainian translation dictionaries of 1918-1933. ("Moscow-Ukrainian Dictionary" (1918) V. Dubrovskiy, "Russian-Ukrainian" dictionary (1918) S. Iwanytskyi and F. Shumlyanskyi, "Russian-Ukrainian dictionary" (1924-1933) edited by A. Krymskyi and S. Yefremov). All the above mentioned dictionaries were reprinted and digitalized during the independence period. This indicates a significant interest of contemporaries in their lex-

icographical heritage. Many linguistic studies have been held recently on the topic of «repressed» dictionaries. **However, an integrated and holistic analysis of the language that is recorded in the Russian-Ukrainian sources at the beginning of the 20th century was not still available.**

Due to established lexicographical systems, the entire register of Ukrainian vocabulary of the above-mentioned translation dictionaries was developed. The separately built database of nouns helps to select and analyze all groups of nouns (including religious nouns) recorded in these works.

Despite the dramatic changes in the life of the country caused by the revolutionary events, translated Russian-Ukrainian dictionaries of 1918-1933 still contain a significant number of religious vocabulary. In the three above mentioned dictionaries as a whole, there are approximately one and a half thousand nouns relating to religion. Most of them are still well known. They are among the broadest thematic groups: 1) the names of the persons combining four more subgroups (name of clergymen according to their positions, titles; names of people as supporters of some faith; names of the people who follow the established dogmas, rules; names of atheists and sinful, nefarious persons); 2) the names of sacral, church objects; 3) the names of liturgical books; 4) the names of religious holidays; 5) the names of church rites, sacraments; 6) the names of higher beings; 7) the names of religious buildings; 8) the names of priests' clothing; 9) the names of religious directions, currents, teachings, beliefs, etc.; 10) the names of the places of stay of souls of deceased people, etc.

There were, also, lemmas that are not already used in modern language practice and generally in dictionaries of the Ukrainian language of the post-revolutionary years. The largest number of such words is available in the Russian-Ukrainian Dictionary (1924-1933) edited by A. Krymskyi and S. Yefremov. These are mainly complex and simple nouns (in -ств(о)), composites with the боро-, іконо-, лже-, etc.

The main subject of the study is the analysis of various groups of specifically and commonly used language in the aforementioned dictionaries (including their modern editions), as well as the comparison of their units beginning from the 20th century.

References

1. Piddubna, N.V. *Reprezentatsiia relihiinoi leksyky v ukrainskykh leksykohrafichnykh dzherelakh* [Representation of religious vocabulary in Ukrainian lexicographical sources]. Kopylov, I.L. (ed.). *Slovo y slovar = Vocabulum et vocabularium: sbornik nauchnykh materyalov* [Word and dictionary: the collection of scientific materials]. Minsk, Four quarters Publ., 2017, pp. 244-249.
2. Kovtun, A.A. *Lexykohrafichne opratsiuvannia tserkovno-relihiinoi leksyky v suchasni ukrainskii movi* [The lexicographic presentation of the church and religious vocabulary in the modern Ukrainian language]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Filolohichni nauky* [Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences], 2014, issue 4, pp. 191-199.
3. Kovtunets, O.S. *Pryiomy leksykohrafichnoi aktualizatsii relihiinoi leksyky* [Methods of lexicographic actualization of religious vocabulary]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Romano-slov'ianskyi dyskurs* [Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Roman-Slavic discourse], 2016, issue 769, pp. 3-7.
4. Myronchuk, O. *Vidobrazhennia nazv chyniv sviatosti v "Slovnyku ukrainskoi movy" v 11 tomakh* [Reflection of the names of the ranks of holiness in the "Dictionary of the Ukrainian Language" in 11 volumes]. *Lexykohrafichnyi biuleten* [Lexicographic bulletin], 2009, issue 18, pp. 158-168.
5. Renchka, I. *Semantychni ta otsinni modyfikatsii tlumachenni relihiinoi leksyky v suchasnykh slovnykakh ukrainskoi movy* [Semantic and axiological modifications of the interpretation of religious vocabulary in contemporary dictionaries of the Ukrainian language]. *Mova: klasychne – moderne – postmoderne* [Language: Classic – Modern – Postmodern], 2016, issue, 2, pp. 145-162.
6. Piddubna, N.V. *Dynamichni yavyshcha u skladi relihiinoi leksyky kintsia XX – poch. XXI st.* [Dynamic phenomena in the basis of religious vocabulary of the late 20th – early 21st centuries]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriiia "Movoznavstvo"* [Visnyk of Dnipropetrovsk university. Series: Linguistics], 2017, no. 11, issue 23 (2), pp. 129-138.
7. Pozdran, Yu. *Dzherela "Rosiisko-ukrainskoho slovnyka" za redaktsiieiu A.Yu. Krymskoho, S.O. Yefremova u konteksti yoho deskryptyvnosti* [Sources of the "Russian-Ukrainian Dictionary" edited by A.Yu. Krymskyi, S.O. Yefremov in the context of his descriptiveness]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Linhvistyka"* [Kherson State University Herald. Series: "Linguistics"], 2015, issue, 24, pp. 50-57.

Одержано 17.09.2019.